

Pregledni rad
Review paper

Samir Beglerović*

DOKTRINA GLOBALNOG NEOISLAMOKAPITALIZMA THE DOCTRINE OF GLOBAL NEOISLAMOCAPITALISM

Abstract

Presented work deals with the issue of global Neo Islamo-capitalism, question being a great challenge for all of the Muslims, those in Bosnia including. This problem, taking into account its great importance, hasn't been treated enough, and in the papers written in Bosnian – almost not at all. Basic theses being introduced in this work have been discussed earlier in the studies: “Impact of the Global Neo Islamo-capitalism upon Muslims in modern-day Bosnia”, and: “The Impact of Modern Concept of religion on Religious Life of Bosnian Muslims and Activity of Islamic Community in Contemporary Society”. Apart of that, the very nature of the phenomena of Global Neo Islamo-capitalism has been analyzed through the question of the understanding of the crisis of religious identity being present in the contemporary world, which is thoroughly analyzed in the study titled: “The crisis of the Religious Identity”, as well as in the utterly engaged Paper: “Religiosity of the Bosnia-Herzegovina Muslims after political transformation in the 90.-ies of the last century”, written by Professor Adnan Silajdzic. Some parts of the work presented here have been portrayed in the scientific form of preliminary communication at the Round Table labeled as: “Interpretation of the Islam in Bosnia and Herzegovina and the role of the organizations of Islamic definition”, organized by The Institute for the Bosniak Islamic Tradition of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina”, held on 27th of the March 2014., in Sarajevo.

Key words: *globalni neoislamokapitalizam, Bosnia and Herzegovina, resignified, Allah kao „upravljac tržišta“, Božije Ime Onaj koji procjenjuje (al-Musa‘ir), Bog kao ekonomski teoretizirana „nevidljiva ruka“.*

Primljeno: 15.04.2014; Prihvaćeno: 29.06.2014

Received: 15-04-2014; Accepted: 29-06-2014

* **Doc. dr Samir Beglerović, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu**

Sažetak

U radu se raspravlja o temi globalnog neoislamokapitalizma, pitanju koje predstavlja veliki izazov za sve muslimane pa tako i muslimane Bosne. O ovome problemu, i pored njegovog nesumnjivog značaja, malo je pisano, a kod nas i na našem jeziku skoro nikako. Osnovne teze koje su iznijete ovom prilikom detaljno su prezentirane u studijama: „Utjecaj globalnog neoislamokapitalizma na muslimane savremene Bosne“, i „Utjecaj modernog koncepta religije na vjerski život bosanskih muslimana i djelovanje Islamske zajednice u savremenom društvu“. Pored toga, narav fenomena globalnog neoislamokapitalizma analizirana je kroz pitanje razumijevanja krize vjerskoga identiteta u savremenom svijetu, o čemu, opet, govori studija: „Krizna religijskog identiteta u današnjem svijetu“, te veoma angažiran tekst: „Religioznost bosanskohercegovačkih muslimana nakon političkih promjena devedesetih godina prošloga stoljeća“, autora profesora Adnana Silajdžića. Segmenti ovoga rada u znanstvenoj formi prethodnog saopćenja (preliminary communication), izloženi su na okruglom stolu pod nazivom: „Tumačenje islama u BiH i uloga organizacija islamskog određenja“, kojega je organizirao Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, u Sarajevu, 27. marta 2014. godine.

Ključne riječi: *globalni neoislamokapitalizam, Bosna i Hercegovina, preoznačenje, resignified, Allah kao „upravljач tržišta“, Božije Ime Onaj koji procjenjuje (al-Musa ‘ir), Bog kao ekonomski teoretizirana „nevidljiva ruka“.*

1. UVOD

Smatramo uputnim na samome početku objasniti šta podrazumijevamo pod pojmom globalnog neoislamokapitalizma, fenomenom koji se postepno ali i veoma dinamično razvijao. Islamokapitalizam je sintagma koja označava doktrinarno i politički podržano ekonomsko djelovanje muslimanskih firmi na tržištu muslimanskog istoka kroz uspostavljenje korporacija utemeljenih na šerijatskim propisima. S obzirom da je riječ o izuzetno velikom kapitalu, prethodno naznačeno tržište ubrzo je postalo „premaleno“ te su korporacije izvršile pritisak na muslimanske teologe, pravnike i vjerske zvaničnike koji su naposljetku, ističući činjenicu da stvarnih „islamskih kompanija skoro nema na tržištu kapitala (*stock market*)“, popustili pritisku i odobrili muslimanskim firmama uspostavljanje tržišnih odnosa i sa onim kompanijama koje posluju na nedozvoljenim principima, uz ispunjenje četiri uslova koji su, zapravo, predstavljali samo „pranje“ svijesti pred javnosti, a u praksi značili potpuno priključenje mehanizmima zgrtanja

globalnog kapitala.¹ Ovaj drugi period jačanja islamokapitalizma na netom opisan bitno drugačiji način, razlog je upotrebe prefiksa „neo“.² Konačno, atribut „globalni“ posljedica je prisutnosti ove pojave u skoro svim dijelovima svijeta, izražavane u različitim formama. Treba naglasiti da su zemlje u kojima je nastao odnosno u kojima konstantno jača ideja globalnoga neoislamokapitalizma, zemlje Zaljeva (Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Katar, Kuvajt, Bahrein i Oman) te savremena Republika Turska.

Ideja globalnog neoislamokapitalizma počiva temeljno na modernoj koncepciji religije, kao ideologijskom konstruktumu kojim se nastoje definirati različite vjerujuće tradicije na način insistiranja na svojevrsnom epistemološkom obratu u razumijevanju ontološkoga jedinstva vjerujućih tradicija. Moderni koncept religije različite vjerujuće tradicije diferencira skoro do stepena isključivosti, isključivosti iznutra (nastanak „religijâ“, odnosno kasnije „religijâ svijeta“ ili „svjetskih religija“), ali i kroz razumijevanje religije kao samo jednoga od brojnih društvenih fenomena (nastanak po ideologijskoj biti nerazdvojnih parova: „sakralno-profano“, „sekularno-religijsko“, „društveno-religijsko“). Ovaj vrhunac razvoja modernoga koncepta religije izravno je vezan za ideologiju zapadnoevropskog hegemonizma i antihumane ideje arijevtva, a znanstveno je opravdavan komparativnim filološkim studijama. Bivši izloženi ideji stvaranja modernoga koncepta religije kroz svojevrsan kulturološki kôd dominantan danas u svijetu, i muslimani su se, kao ranije kršćani, u nekim segmentima udaljili od autentične religije (*ad-dīn*), kreirajući posebne forme izražavanja vlastite religioznosti, praktički – posebnu religiju.³ Jedan od primjera tih formi jeste upravo globalni neoislamokapitalizam.

Osnovni doktrinarni problem, po našem dubokom uvjerenju, koji proističe iz sâme naravi fenomena globalnoga neoislamokapitalizma ogleda se u nekritičkom odnosu prema duhu moderne ekonomije kao nečemu što nije sâmo po sebi kvarno, i što se, slično ranijem protestantskom iskustvu na Zapadu, tumači kao religioznost svjetovnog svakodnevnog rada. Prihvatanjem te teorije, muslimani ujedno podržavaju neprirodan, nehuman, antitradicijski odnos prema čovjeku, omogućavajući onim „poslovno uspješnijim“ da u određenoj mjeri, ali često i do krajnjih granica iskorištavaju poslovno manje uspješne ili neuspješne, te uopće sve ljude.

Drugim riječima, jedino autentično razumijevanje razloga uspostavljanja ekonomskih odnosa kao sredstva omogućavanja maksimalnog nesputanog duhovnog

¹ O ovome je detaljno pisano u studiji: „Utjecaj globalnog neoislamokapitalizma na muslimane savremene Bosne“, *Pregled – časopis za društvena pitanja*, Univerzitet u Sarajevu, maj-septembar 2013., god. LIV, br. 2. Vidi str. 52.-53.

² Pojam „neoislamokapitalizam“ koristio je i prof. Paul Ballanfat na predavanju pod naslovom: „Savremena filozofija i izazovi političke pluralnosti“, održanom u Mostaru 30. jula 2013. godine, u organizaciji Međunarodnoga Forumu „Bosna“.

³ O ovome je pisano u studiji: „Utjecaj modernog koncepta religije na vjerski život bosanskih muslimana i djelovanje Islamske zajednice u savremenom društvu“, *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, br. 16, 2012. Vidi str. 272.-277.

razvoja čovjeka s ciljem stjecanja Božije milosti i vječnoga uživanja na Drugom svijetu, zamijenjeno je onom politikom djelovanja globalnog neoislamokapitalizma koja se formira na osnovu zajedničkih principa kompatibilnih neoliberalnom kapitalizmu – „vjenčana veza islama i neoliberalizma“.⁴ Ti principi su, s jedne strane, „nezajažljiva pohlepa“⁵, koja se kulturološki promovira kao prirodan cilj svake osobe⁶, te kreiranje i podržavanje potrošačkog društva odnosno, bolje rečeno, različitih tipova ovisnosti. Upravo iz ove perspektive i promatramo neoliberalni i svaki drugi oblik ekonomije koji tržišne veze među ljudima ne sagledava primarno na osnovu odnosa prema dragome Bogu.

2. RAZUMIJEVANJE KONCEPCIJE SLOBODNOGA TRŽIŠTA

Smatramo za naš kontekst važnim na ovome mjestu spomenuti Mustafu Akyola, jednoga od autora koji koriste sintagmu „islamokapitalizam“⁷, koji u svome tekstu, po našem mišljenju neoprezno, povezuje neoliberalni koncept slobodnog tržišta s osnovnim učenjima islama. Akyol se poziva na predaju blagoslovljenog poslanika Muhammeda, u kojoj jednu od rečenica Muhammeda, alejhisselam, prevodi kao: „samo Allah upravlja tržištem“ (*only Allah governs the market*). Hadis u cijelosti glasi: „Skočile su cijene u vrijeme blagoslovljenog Allahovog Poslanika, pa su rekli: 'Utvrdi nam cijene'. Blagoslovljeni Muhammed odgovorio je: 'Uzvišeni Allah je van svake sumnje Onaj koji stvara iz ničega, Onaj koji duše uzima, Onaj koji daje u izobilju, Onaj koji opskrbljuje, Onaj koji procjenjuje (*al-Musa 'ir*). Nadam se da ću susresti uzvišenoga Allaha a da me niko neće teretiti zbog nepravde koju sam mu učinio, bilo u vezi krvi, bilo u vezi imetka.“⁸ Ovo učenje o dragome Bogu kao „Onome koji procjenjuje“, Akyol uspoređuje s ekonomskom teorijom „nevidljive ruke“ (*invisible hand*) kao oznake za samoregularajuću sposobnost slobodnog tržišta.

Međutim, trebalo bi konstantno imati u vidu da je kod klasičnih muslimanskih pravnika uslov bavljenja ekonomijom – poslovanje na šerijatskim principima, pravilo od

⁴ Usporedi: Atasoy Yildiz, *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*, New York, Palgrave Macmillan, 2009., str. 10.

⁵ Ovaj termin koristi diplomirani ekonomista Haris Čengić, svojim angažiranim radovima uglavnom prisutan na internet stranici www.znaci.com Pojam je preuzet iz njegovog neobjavljenog rukopisa: „Razmišljanja o ekonomiji u svjetlu svjedočenja dragoga Boga“.

⁶ Dovoljno je osvrnuti se na populariziranje biografije Stevea Jobsa, jednoga od osnivača „Applea“, da podsjetimo, puni naslov pisane biografije glasi: „iSteve: The Book of Jobs“, „Knjiga o Džobsu“, što snažno podsjeća na starozavjetnu „Knjigu o Jobu“, u tradiciji muslimana poznatom kao blagoslovljeni Ejub.

⁷ Vidi: Mustafa Akyol, „Islamocapitalism?“, *TCSDaily.com*, 20. juni 2006. Vidi: <http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=3910> (stranica je bila dostupna 07. 04. 2014. godine.)

⁸ Hadis bilježe imam Aḥmad, Abū Dāwūd, at-Tirmidī, i al-Bayhaqī, prenoseći ga od časnog Anasa. Vidi: al-Munāwī, *Fayḍ al-Qadīr Šarḥ Ġāmi‘aš-Šaḡīr*, Kairo, Maktaba Miṣr, 2003., tom II, str. 344.

kojega odstupa i neoliberalna i globalna neoislamokapitalistička ideologija.⁹ Ne osporavajući nikome pravo na legalno stečenu privatnu imovinu, nužno je postojanje snažnoga faktora kontroliranja događanja na tržištu koji bi se prvenstveno brinuo o „pravednosti“ u poslovanju. Tako je, naprimjer, u modernom poslovanju moguće legalno kupiti jednu ili više konkurentskih firmi a potom ih uništiti kako bi se zaštitilo matično preduzeće, ali sigurno nije pravedno pri tome ostaviti makar jednoga čovjeka bez posla. Pored toga, dragi Bog, što je sasvim jasno iz cjeline citiranoga hadisa, spušta Svoju milost na poslovanje koje je utemeljeno na stvarnoj, praktičnoj pobožnosti, ne tek na njenom formalnom aspektu, zbog čega blagoslovljeni Muhammed naglašava da je dragi Allah i al-Hāliq, al-Qābiḍ, al-Bāsīt, i ar-Rāziq, a također i al-Musa“ir. Nije nevažno naglasiti ni to da je u vrijeme Muhammeda, alejhisselam, „slobodno tržište“ bilo lokalnoga karaktera, dočim liberalna a naročito neoliberalna ekonomija insistiraju na globalnom tržištu, u praksi osiguravanom ratovima, proizvodnjem unutarnjih konflikta i različitim kriza, te razvojem „kulture ovisnosti“ različitoga karaktera, posebno podržavane principom kreditiranja.

Pitanje razumijevanja naravi moderne ekonomije, čak i ekonomije uopće, čini se izuzetno važnim problemom o kojem muslimanski teolozi veoma rijetko raspravljaju. Stoga je uputno skrenuti pažnju i na razumijevanje moderne ekonomije i prirode slobodnoga tržišta skoro potpuno suprotno našem prethodno iznesenom shvatanju, a koje je nedavno prezentirano bosanskoj javnosti.¹⁰ Ono što je bitno naglasiti, jeste da nema nikakve sumnje da su teoretičari u svome izlaganju vođeni namjerom, prvo, da skrenu pažnju javnosti na značaj fenomena slobodnoga tržišta, a potom i željom da muslimane Bosne upozore na pravo privatne svojine na koje muslimani kao da su „zaboravili“, uslijed snažne ideologije komunizma.¹¹ Iz toga razloga taj teoretski iskorak zaslužuje svaku pohvalu. Međutim, slobodni smo zaključiti da je iz vida ispušten ključni problem: rasprava o sâmoj naravi ekonomije, te je, još uz izostanak kritičkoga odnosa prema pitanju slobodnoga tržišta, moderna ekonomija implicitno predstavljena kao neupitna datost, čiji je razvoj smješten blizu dimenzije predodređenosti.¹² Autori u svome pristupu skoro u potpunosti slijede ideje Akyola koje su, kako smo ranije izložili, veoma zanimljive ali koje su, po našem mišljenju, antitradicijske. Jedna od temeljnih karakteristika toga pristupa ogleda se u indiferentnom odnosu prema ideologiji neoliberalizma koja se nedovoljno jasno razlučuje od fenomena slobodnog tržišta.¹³ Taj

⁹ Iz toga razloga i djelo poznatog šerijatskog pravniku Muḥammada aš-Šaybānīja: „Al-Kasb“ (izd.: Damask, ‘Abd al-Hādī, 1400. god. po H.), po našem dubokom uvjerenju, ne može se prevesti kao „Profit“ (v. djelo na koje ćemo se uskoro više osvrnuti: Admir Čavalić, Dženan Smajić, *Islam i slobodno tržište*, str. 84.), već: „Stjecanje“, ili „Zarada“, i sl. Zanimljivo je da razliku koju smo naznačili jasno pravi i jedan od recenzenata dr Osman Kozlić: Ibid, str. 154.

¹⁰ Riječ je o knjizi izuzetno zanimljivog naslova: Admir Čavalić, Dženan Smajić, *Islam i slobodno tržište*, Tuzla, udruženja građana „Multi“, 2014. Primjerak ove knjige ustupio mi je mr Meho Šljivo pa mu se i ovim putem najtoplije zahvaljujem.

¹¹ Vidi: Admir Čavalić, Dženan Smajić, *Islam i slobodno tržište*, str. 161.

¹² Vidi: Ibid, str. 70.

¹³ Usporedi: Ibid, str. 28., 29.

pristup kod nas je postepeno građen naročito među dijelom mlađih fakultetski obrazovanih ljudi, naročito jednoga dijela svršenika fakulteta u Maleziji, kod kojih je dobio formu svojevrsne „zasićenost“ pred „nedovoljno artikuliranom“ upotrebom pojma „neoliberalizam“, odnosno cijeloga niza drugih fenomena vezanih za njega, poput tumačenja geostrateških razloga kao stvarnih uzroka brojnih konflikta među muslimanima, te naročito principa *individualizma*. Premda nije snažnije promoviran, ovaj pristup je nedavno izražen kroz rasprave među različitim društvenim grupama na internetu (*facebook*), a nakon objavljivanja izuzetno angažiranog intervjua s prof. Adnanom Silajdžićem u dnevnim novinama. U tome tekstu, govoreći o kreiranju „neformalnih centara moći“ koji insistiraju na osporavanju „pravovjernosti“ poslanja i sâme važnosti tradicionalnih odgojno-obrazovnih institucija Islamske zajednice, prof. Silajdžić je posebno naglasio prenaplašeni *individualizam* kao jedan od uzroka krize institucije Zajednice, iz kojega je proistekao specifičan mentalitet karakteriziran nekom vrstom „mesijanske i karizmatične spasiteljske uloge“ kojega otvoreno njeguju neke grupe i pojedinci u Bosni.¹⁴ Ovome pitanju vratit ćemo se pred kraj rada.

3. DOKTRINA GLOBALNOG NEOISLAMOKAPITALIZMA

Ključni vid implicitnog doktrinarnog prezentiranja duha moderne ekonomije kao neke neupitne i trajne datosti (kao jednoga u nizu lažnih božanstva našega doba) ostvaruje se teorijom *preoznačenja* (*resignified*), koja govori o promjeni značenja nekoga fenomena omogućenoj postojanjem privremene praznine koja se javlja između prvotne definicije toga fenomena i njegovog kasnijeg praktičnog smisla. Na tome tragu, globalne neoislamokapitalističke elite s namjerom osiguranja vlastitih pozicija i postizanja svojevrsnog doktrinarnog opravdanja očite nejednakosti u društvu kao neke nepromijenljive stvarnosti, a čije su, zapravo, oni sâmi uzročnici, koriste različite ideološke konstrukte koji u širem društvu bivaju promovirani i branjeni pomoću tzv. „simboličke društvene klase“, koju čine razne muslimanske vjerske grupe, akademski profesori, naučnici i novinari. Promoviranje ideja globalnog neoislamokapitalizma, odnosno različitih antitradicijskih formi izražavanja religioznosti, vrlo često su posljedica nesvjesnoga djelovanja pojedinaca ili vjerskih grupa, mada su brojni slučajevi u kojima se, razmatrajući neko konkretno događanje u društvu, može prepoznati i svjesna aktivnost koja stoji u pozadini nekoga projekta. Zato je važno istaći da posebnu snagu takvom angažmanu daju različite muslimanske vjerske grupe koje su, shodno krizi tradicijske religioznosti kroz koju prolaze a što je zapravo i razlog njihovog nastanka¹⁵, više ili manje otvorene za „redifiniranje principa vjere“, odnosno za „doktrinarna *preoznačavanja*“. Ovo se u prvome redu odnosi na političko-vjerske nevladine

¹⁴ Vidi: „Intervju prof. dr. Adnana Silajdžića za „Avaz“: Reisa Kavazovića moramo podržati da IZ izdigne znad zatvorenih loža!“, *Dnevni Avaz*, petak, 31. januar/siječanj 2014., str. 5.

¹⁵ Usporedi: Adnan Silajdžić, *Kriza religijskog identiteta u današnjem svijetu*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2004.

muslimanske organizacije, zatim različite grupe vehabijskoga usmjerenja, te reformirane moderne sufijске redove. Prisutnost i djelovanje ovih grupacija kod nas je uglavnom neistraženo, a sasvim je sigurno i ono posljedica izmijenjene religioznosti bosanskih muslimana do koje je došlo nakon socijalističkoga perioda i naglog otvaranja društva.¹⁶

Najzorniji primjer ovoga o čemu govorimo može se prepoznati u trenutnim događanjima u Siriji, gdje se nesumnjiva patnja stanovništva iskorištava u političko-ideološke i geostrateške svrhe.

Ne želeći ovom prilikom dublje ulaziti u analizu događanja u Siriji, pažnju ćemo koncentrirati samo na vjerski aspekt ratovanja koji se ističe u međunarodnim medijima ali sve snažnije i kod nas. Sva složenost uzroka javljanja brojnih različitih „vojski“ na sirijskom tlu koju skoro proporcionalno prati povećanje patnje sirijskog naroda, otežava stjecanje punoga uvida u narav rata. No, moguće je uzroke detektirati jedan po jedan, čak i izolirano jedan od drugog, što bi moglo predstavljati metod razumijevanja i pozadine neuspjelog „ustanka“. Među tim uzrocima svakako su i različiti interesi vezani za pitanje crpljenja i transportovanja tečnog prirodnog gasa, sve traženijeg energenta na tržištu, čija će se upotreba, po predviđanjima Međunarodne agencije za energiju (*IEA*), povećati čak za 90% do 2030. godine.¹⁷ Među ostalima, veliki izvoznici tečnog prirodnog gasa su: Katar, Iran, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati. Iako i sâm veliki izvoznik, Iran također koristi gasovode prema Siriji, Turskoj i dalje prema Evropi. Do 2040. godine, Katar i Australija bit će najveći izvoznici gasa, a slijedit će ih: Iran, Rusija, Indonezija, Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Venecuela i Nigerija.¹⁸ Iako je ova tema prilično zastupljena u stručnim publikacijama, u široj javnosti se uglavnom tretira problem snabdijevanja vodom i naftom u budućnost. Međutim, nagli porast interesa za prirodni gas u prvi plan ističe poziciju, prije svega sigurnosnu, zemalja Srednjega Istoka, naročito u odnosu na potrebe prema gasu koje imaju regioni Južne Azije i Evrope, pri čemu su posebno značajni projekti koji se vode u Iranu i Kataru¹⁹. Ovaj tek površni pregled geostrateške važnosti rezervi gasa u zemljama Srednjega Istoka i njegovoga transportovanja, dovoljno govori o mogućim razlozima zainteresiranosti za događaje u Siriji kako zemalja Evrope, napose Rusije, tako i zemalja Zaljeva te Irana i Turske, a kroz konkretna dešavanja nekada je veoma teško razgraničiti gdje se završava iskrena želja za pomoć, a gdje počinje ekonomski interes.

¹⁶ O ovome vidi izuzetno angažiran tekst: Adnan Silajdžić, „Religioznost bosanskohercegovačkih muslimana nakon političkih promjena dvedesetih godina prošloga stoljeća“, *Preporod*, br. 14/1000, 15. juli 2013., str. 34., 35.

¹⁷ David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes, *Natural Gas and Geopolitics: from 1970 to 2040*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006., str. 357.

¹⁸ David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes, *Natural Gas and Geopolitics*, str. 386., 387.

¹⁹ *Ibid*, str. 357., 358.

Nasuprot tome, sve su učestalija interpretiranja ratovanja u Siriji kao borbi čisto vjerskoga karaktera²⁰. S jedne strane, vjerski učenjaci, i borci koji ih slijede, a koji sebe identificiraju s tradicijom sunnizma, rat u Siriji doživljavaju kao događanje „velike bitke“ koju je najavio blagoslovljeni poslanik Muhammed, rekavši da će se dogoditi u mjestima A'mak (*al-A'māq*) i Dabik (*Dābiq*) u Siriji.²¹ Nasuprot njima, vjerski učenjaci i borci inspirirani njihovim učenjem, a koji se identificiraju s tradicijom šiizma, rat u Siriji razumijevaju kao najavu ponovnoga dolaska skrivenoga imama Mehdija, čemu, po sličnoj predaji, također predstoji velika borba.²² Ovakvo tumačenje ratovanja u Siriji naročito potencira dvije stvari. Prva se odnosi na potpuno razdvajanje sunnizma i šiizma odnosno isključivanje jednih iz opće pripadnosti islamu: s obzirom da „velika bitka“ koju je navijestio Muhammed, alejhisselam, znači borbu s nevjernicima, sunnije postaju nevjernici za šiije, i šiije postaju nevjernici za sunnije.

Pored toga, ta doktrinarno neutemeljena isključivost u druge se regije, pa tako i u Bosnu, uvodi kroz insistiranje pojedinaca, te odvijanjem projekata vjerskih grupa i različitih institucija čiji je cilj re/definiranje pripadnosti konkretnoga naroda tradiciji sunnizma ili šiizma, što se odvija uporedo s ranije spomenutim propitivanjem „pravovjernosti“ bosanskih učenjaka ali i vjerske tradicije bosanskih muslimana uopće. Na ovaj način, geostrateški interesi velikoga broja bogatih zemalja bivaju skriveni potenciranjem konstruirane vjerske netrpeljivosti među muslimanima, „doktrinarnim preoznačenjem“, iz kojega se odnos sunnizam-šiizam predstavlja kao opći, globalni problem te se djelovanjem spomenutih mehanizama reflektira i na mikroregije, poput Bosne, Kosova, Makedonije, Srbije, Albanije i dr.

ZAKLJUČAK

Vraćajući se kontekstu Bosne, poentirali bismo da je netom završena javna rasprava o novom Ustavu Islamske zajednice (odnosno o predloženim amandmanima) bila sjajna prilika za uspostavljanje i kasnije realiziranje mehanizama angažiranog i društveno odgovornog djelovanja Islamske zajednice u našem vremenu, a što bi podrazumijevalo i zajedničku izradu strategije odnosa prema različitim muslimanskim vjerskim grupama, naročito civilnom sektoru. Nažalost, dosadašnji utisak je da se dobrim dijelom rasprava pretvorila u međusobno kritikovanje različitih utjecajnih grupa u Zajednici i borbu za prevlast u njenom budućem ustroju, što je, sasvim sigurno, još jedan pokazatelj opće unutarnje krize religioznosti o kojoj se još uvijek u širim forumima ne

²⁰ Od brojnih predavanja, vidi npr. isječak sa jednoga skupa podrške narodu Sirije održanom još 2012. godine, u kojemu se govori o „novoj etapi za *ummet*“: „Muhhim – Aḥdāt Sūriyā wa Āḥir az-Zamān“, <http://www.youtube.com/watch?v=LwxBmUzVLP4> (stranica je bila aktivna 07. 04. 2014. godine.)

²¹ Hadis bilježi imam Muslim, prenoseći ga od časnog Abū Hurayra. Vidi: Muslim, *Ṣaḥīḥ Muslim*, Kairo, Dār Iḥyā' al-Kutub al-'Arabiyya, bez god. izd., tom IV, str. 2221.

²² Vidi više: Mariam Karouny, „Apocalyptic prophecies drive both sides to Syrian battle for end of time“, *Chicago Tribune*, 01. april 2014. (<http://www.chicagotribune.com/news/sns-rt-us-syria-crisis-prophecy-insight-20140401,0,5032599,full.story>). Stranica je bila aktivna 07. aprila 2014. godine.

raspravlja. Namjesto toga, sada i u medijima, sve su učestalija međusobna optuživanja te najgrublje uvrede i napadi na moralni integritet neistomišljenika.

Slobodni smo ustvrditi, dok se zanemaruje ovaj osnovni problem i sve više mjesta ostavlja realiziranju različitih oblika modernoga procesa „doktrinarnog *preoznačavanja*“, muslimanski vjerski intelektualci u Bosni većinom se iscrpljuju u produbljivanju ionako snažnih ličnih neprijateljstava i zavaravaju da je ta međusobna borba zapravo borba za očuvanje doktrinarnog „pravovjerja“. Zato je i moguće, naprimjer, da u osnovnome tekstu Ustava, predloženim amandmanima te u sadržaju rasprava nisu uopće definirani osnovni pojmovi: vjernik, pripadnik (Islamske zajednice), imam/hodža, vjeroučitelj, i profesor/muderris. Naprosto, u tekstovima i govorima veličana je Islamska zajednica ali kao koncept neke konkretne grupe (moje, tvoje, njegove i sl.), kao „lični kumir“, a skoro je u cijelosti izostavljeno pitanje savremenog bosanskog muslimana (njegov duhovni profil, krize s kojima je sučeljen, opasnosti u kojima živi i djeluje, i sl.), radi kojega Zajednica jedino i postoji. Stoga je u narednoj fazi, nakon donošenja novoga Ustava, kakav god on bio, od velike važnosti javno raspraviti te precizno utvrditi i načine kritičkoga otvaranje Islamske zajednice prema muslimanskim vjerskim organizacijama i udruženjima. Jednostavno, nužno je i dalje razvijati koncepciju saradnje ali kroz objektivno valoriziranje angažmana svake organizacije i udruženja ali i svakog pojedinačnog projekta.

Jednako tako bi značajno bilo zajednički izraditi dokument koji bi tretirao narav ekonomije – šta bi ekonomija zapravo trebala biti, i koji bi poslužio kao svojevrsna ekonomska ali i politička (nikako stranačka) platforma, objašnjen način odnosa prema čovjeku kakav bi morali njegovati svi ekonomski i politički subjekti. Sasvim logično, taj dokument ne bi analizirao različite političke i ekonomske teorije već bi se u njemu jednostavno poentiralo da svako djelo, svaki akt, mora biti usmjeren ka dobrobiti čovjeka na Drugome, vječnom svijetu. Bez toga, znatan broj aktivnosti vjerskih organizacija postaju svrha sâmima sebi.

Po svemu sudeći, nemoguće je u cijelosti isključiti Islamsku zajednicu, sâmim time i muslimane Bosne, iz globalnih tokova. Međutim, obaveza koja se stavlja pred Zajednicu podrazumijeva potenciranje otvorenih rasprava u širim forumima te razvoj takvih mehanizama odnosa prema razvijenim zemljama, i Zapada i Istoka, koji će zaštititi građane Bosne, i sâmu državu od uključivanja u globalni sukob te od razvijanja savremenoga identiteta koji bi bio građen na međumuslimanskom neprijateljstvu i uopće na negiranju drugoga, ma ko taj drugi bio. Bosna ima prebogato tradicijsko naslijeđe koje treba zaštititi, prvenstveno od zaborava, ali ga i dalje razvijati. Nasuprot njemu, opcije globalnog neoislamokapitalizma, neoliberalnog kapitalizma, i sl., ili, drugim riječima – modernoga koncepta političke ekonomije, razvoj bosanskog društva usmjerava ka stadiju „nemrtvog“ bića²³, „zombija“, koje karakterizira dvostruko zlo. Prvo, njegova narav je

²³ Vidi: Ben Fajn, „Zombi-ekonomija – živa smrt sumorne nauke“, u knjizi: Kin Berč, Vlad Mihnjenko, *Uspón i pad neoliberalizma: kraj jednog ekonomskog poretka?*, Beograd, Zavod za udžbenike, 2012., str. 178.

parazitska, živi od uništavanja drugoga, što je kod nas u posljednje vrijeme sve evidentnije čak i u međuljudskim odnosima. Jednako tako, uništavanje drugoga zapravo znači pretvaranje i toga drugoga u biće koje je „i mrtvo i živo“, drugim riječima, „mrtvo“ po duhu, a „živo“ strogo u fizičkom smislu, pri čemu su „naznake“ takvoga života doslovno refleksi isprovocirani umjetnim, tehnološkim podražajima. Iz toga razloga, može se dogoditi da i u takvome obliku dođe do neke vrste transformacije, međutim, ona neće biti sržna, neće podrazumijevati „duhovnu obnovu“, već samo tehnološko-funkcionalnu, budući da: „zombi ostaje zombi“.²⁴

²⁴ Ibid, str. 193.